

A levél az ionoknál régebben szokásos névadást az új divatúval állítja szembe: Valaha, mondja, herosoknak, tengeri csaták hőseinek, törvényhozóknak a nevei járták, míg manapság a szerencse kegyében álló itáliaiak idegen hangzású neveit viselik, amilyen Lucillus, Fabricius és Lucanius (vagy Lucius). Ezt a megállapítást követi a levél záró mondata: «Nekem ugyan inkább Mimmermos legyen a nevem». Bármilyen szűkösek is más forrásból származó ismereteink Mimmermosról, annyit biztosan tudunk, hogy a heros, a hős tengeri harcos vagy a törvényhozó iskolapéldájaként éppen az ő nevét idézni nem lehetett. Ebben az esetben azonban a levél végén álló szavaknak csakis enyhén ironikus értelem tulajdonítható: «Még a Mimmermos nevet is szívesebben viselném, bár az éppen nem a herosokról, törvényhozókról és vízi ütközetek hőseiről vett előkelő nevek sorába tartozik, semhogy valami vadidegen itáliai elnevezést vegyek fel».

HARMATTA JÁNOS

DURA-EUROPOS ÉS AZ IRÁNI MEZOPOTÁMIA KAPCSOLATAINAK KÉRDÉSÉHEZ

Dura-Europos történeti képének kialakításához — mint ismeretes — nagy mértékben hozzájárultak M. Rostovtzeff munkái. Rostovtzeff többször is kifejtett elgondolása szerint Dura-Europos egyike volt Mezopotámia fontos «karaván-város»-ainak, amelyek jólétüket és virágzásukat a rajtuk keresztül haladó kereskedelemnek köszönhették. Dura-Europos az Eufratesz mentén haladó karaván-úton feküdt, s bizonyára jelentős állomása lehetett a Perzsa-öböltől Észak-Szíria felé áramló kereskedelemnek. Így Rostovtzeff felfogása legalább is gazdaságföldrajzi szempontból megalapozottnak látszik, kérdés azonban, hogy a városnak a mezopotámiai kereskedelemben játszott szerepét a politikai történet eseményei milyen mértékben befolyásolták. Erre vonatkozólag Rostovtzeff azon a véleményen van, hogy Dura-Europos «karaván-város» jellege elsősorban a párthus uralom alatt volt meg, amikor a párthusok fontos határvárosa és Parapotamia párthus satrapésének székhelye a többnyire békés két évszázad alatt valóban az eufrateszi karaván-út fontos állomása lehetett. Ennek a város számára virágzást és gazdagságot jelentő korszaknak azonban szerinte a római hódítással végszakadt. Durára ettől kezdve a római helyőrség nyomasztó ottléte nehezedett, s azonkívül a Perzsa-öböl felé irányuló kereskedelem egyre inkább a Palmyrán keresztül haladó sivatagi útra helyeződött át. Ilyen körülmények között Dura-Europos kereskedelmi kapcsolatai közvetlen környékére zsugorodtak össze és csaknem kizárólag a római helyőrség szükségleteinek ellátására korlátozódtak. «Dura was dying before the Sasanians killed it».¹

Ha már most ezek után megvizsgáljuk a Dura-Europos történetére vonatkozó forrásanyagot, akkor meglepetéssel tapasztaljuk, hogy Rostovtzeff történeti koncepciója sokkal inkább csak általános, gazdaságföldrajzi érvekre, semmint konkrét forrásadatokra támaszkodik. Az eddig ismertté vált epigrafikai, papyrológiai, numizmatikai és régészeti forrásanyag ugyanis csak elég szűkkörű felvilágosítást nyújt a város lakosságának kereskedelmi kapcsolataira vonatkozólag. Az írásos forrásanyagból tudjuk, hogy az Eufratesz-menti vidék egészen a Khabur folyóig, ill. annak termékeny környékével együtt Dura városi földbirtokkörzetéhez tartozott.² Így magától értetődő, hogy a feliratokon, papiruszokon, pergameneken számos adatot találunk az e területen fekvő helységek, mint Nabagata, Appadana, Banabela, Ossa, Paliga és Dura-Europos kereskedelmi és üzleti kapcsolataira vonatkozólag.³ Azonban távolabbi városokkal, különösen Mezopotámia déli részén fekvő helységekkel való kereskedelmi kapcsolatokról nem hallunk.

¹ Ld. *M. I. Rostovtzeff*: YCS 5 (1935) 200 sk. és Dura-Europos and its Art. Oxford 1938. 20 sk., 30 sk., az idézet a 31. l.-on.

² *Harmatta J.*: AntTan 3 (1956) 162 sk., Acta Ant. Hung. 5 (1957) 306 sk., 6 (1958) 164 sk.

³ Ld. pl. *C. B. Welles*: The Excavations at Dura-Europos. Preliminary Report of the Seventh and Eighth Seasons of Work 1933—1934 and 1934—1935. New Haven 1939. 437 skk. és *C. B. Welles—R. O. Fink—J. F. Gilliam*: The Excavations at Dura-Europos. Final Report V. Part I. The Parchments and Papyri. New Haven 1959. Passim.

Valamivel tovább segítenek ebben a kérdésben a durai pénzletek. A. R. Bellinger gondos vizsgálataiból⁴ ugyan az derült ki, hogy Dura-Europosban a seleukida és a pártus uralom alatt főleg antiocheiai pénz forgott, amely a pártus hódítás után csak kereskedelmi kapcsolatok révén kerülhetett Durába, de Antiocheia mellett a pénzek ugyanebben a korban más városokkal, így Carrhaevel, Palmyrával, Soloi-jal, Tarsosszal fennálló kereskedelmi kapcsolatokról is tanuskodnak. Még figyelemreméltóbb, hogy a pártus uralom alatt a Tigris melletti Seleukeia pénzei is megjelennek Durában.⁵ Ez már világosan mutatja, hogy Dura-Europosnak legalább is a pártus uralom alatt valóban voltak kapcsolatai a délebbre fekvő mezopotámiai városokkal is.

A római hódítás után azonban a pártus uralkodók és Seleukeia pénzei eltűnnek Durából, helyüket teljesen a hivatalos kibocsátású római pénzek, valamint a római uralom alatt álló kisázsiai és szíriai városok érméi foglalják el. Csak az első szaszanida uralkodók, Ardašāhr és Šāhpuhr pénzei jelennek meg ismét kis számban. Úgy látszik tehát, mintha a pénzforgalom valóban igazolná a Rostovtzefftől megrajzolt történeti képet: a római hódítással Dura-Europos megszűnt «karaván-város» lenni, ettől kezdve római határvár csupán, ahová a nagymennyiségű római pénz a katonaság ellátására áramlott, nem pedig a kereskedelem útján jutott el.

Ebben az összefüggésben válik döntő fontosságúvá egy nemrégén közzétett durai felirat.⁶ Valószínűleg a 19. sz. toronyban került elő az az edénytöredék, amelyen Welles olvasása szerint a következő felirat olvasható:

O. Yale Inv. 38

μϕ', Ἀπὸ ΒΗΘ
ΔΑΡΑΪΟΣ

Már Welles gondolt arra, hogy a ΒΗΘΔΑΡΑΪΟΣ szóban helynévvel van dolgunk, azonban az antik forrásanyagból csak a Pliniustól említett *gens Darae*-ra (n. h. VI. 32, 150) tudott utalni, amely a Perzsa-öböl nyugati oldalára helyezhető így nem sikerült azonosítania ezt a névalakot. A keleti forrásokból azonban jólismert az a mezopotámiai helynév, amelynek a ΒΗΘΔΑΡΑΪΟΣ alak a pontos görög átírása. A perzsa mártírok szír nyelven fennmaradt aktáiban szerepel *Bēθ-Darāyē* (*byt-dry'*),⁷ amely 420-tól nesztóriánus püspöki székhely volt. *Bēθ-Darāyē* *bytdryy* alakban előfordul egy manicheus középperzsa szövegben is.⁸ E helység *Bēθ-Kusāyē*-vel és Felső-, Közép- és Alsó-*Nahrawān*-nal együtt *an-Nahrawānāt* szaszanida tartományhoz tartozott és Ktesiphontól keletre a Tigris bal partján feküdt.

A ΒΗΘΔΑΡΑΪΟΣ alak a *Bēθ-Darāyē* névnek, ill. valamelyik sémi változatának (v. ö. arab *Bādarāyā*) az -ος végű helynevek csoportjába beillesztett átírása, amelyet az edény feliratának írója ragozatlanul használt. Az egész feliratot tehát így értelmezhetjük:

«Az 540. (évben), *Bēθ-Darāyē*-ből.»

Az edény nyilvánvalóan valami olyan árut tartalmazott, amelyet *Bēθ-Darāyē*-ből szállítottak Durába. Ez a felirat tehát egy újabb értékes adatot szolgáltat Dura-Europosnak a délmezopotámiai városokkal folytatott kereskedelmére vonatkozólag. Ez az adat történeti szempontból még fontosabbá válik, ha figyelembe vesszük keltezését.

A seleukida éra 540. éve i. u. 228/229-nek felel meg. Dura-Europos tehát ezek szerint a római uralom alatt is fenntartotta kereskedelmi kapcsolatait a pártus hatalom alatt álló Mezopotámiával! Ez a váratlan tény arra a belátásra indíthat bennünket, hogy a római hódítást ne tekintsük Dura kereskedelmi helyzete szempontjából olyan döntő változást hozó tényezőnek, mint azt Rostovtzeff hitte. Nagyon valószínű, hogy a karaván-kereskedelem a római hódítás után is tovább virágzott még Durában, és feliratunk tanúbizonysága szerint a város kapcsolatai az iráni Mezopotámiával legalább is a 228/229 évekig nem szakadt meg. Hogy Durában ebből az időszakból pártus területről származó pénz nem került elő, annak valószínűleg az a magyarázata, hogy a

⁴ A. R. Bellinger: The Excavations at Dura-Europos. Final Report VI. The Coins. New Haven 1949. 196 sk., 203.

⁵ Bellinger: id. m. 141 skk.

⁶ Ld. C. B. Welles: YCS 14 (1955) 185.

⁷ G. Hoffmann: Auszüge aus syrischen Akten persischer Märtyrer. Leipzig 1880. AfKM VII. 3. 67, 69.

⁸ W. B. Henning: BSOS 10 (1939—42) 945.

római pénz mint forgalmi eszköz ebben az időben keleten egyre inkább elterjedt, s így a párthus uralkodók pénzeit vagy a parthiai görög városok kibocsátásait legalább is Dura kereskedelmi forgalmából kiszorította.

E durai felirat dátuma még egy érdekes történeti tanulságot nyújt számunkra. I. u. 228/229-ben Mezopotámia már több éve az újonnan alakult szaszanida birodalomnak a keretébe tartozott. Az új dinasztia hatalomra jutása tehát egyáltalán nem jelentette az Eufratesz mentén folyó karaván-kereskedelem megszakítását. Erre valószínűleg csak akkor került sor, amikor Ardayšahr 231-ben támadást indított a római birodalom ellen. A perzsák támadása, majd Alexander Severus 232-ben végrehajtott ellentámadása már bizonyára komoly zavarokat okozott a karaván-kereskedelemben, azonban Ardayšahrnak és utódának, Šāhpuhrnak Dura-Europosba eljutott pénzei arról tanuszkodnak, hogy a város kereskedelmi kapcsolatai az iráni Mezopotámiával még az ezután következő időszakban sem szakadtak meg teljesen.

BALLA LAJOS — KÁDÁR ZOLTÁN

ADATOK SAVARIA (SZOMBATHELY) SZÍRIAI KAPCSOLATAINAK KÉRDÉSÉHEZ

A római birodalom nyugati provinciáinak keleti: szíriai és kisázsiai tartományokkal kialakult kapcsolatai a császárkor történetének egyik legfigyelemreméltóbb kérdéskomplexusát alkotják. A legutóbbi évtizedek kutatásai a Közép-Duna vidékén is száma új, ilyen vonatkozású emlékekkel bővítették ismereteinket, s világossá vált, hogy ezeknek a kapcsolatoknak, az orientális eredetű ethnikumnak Pannónia II—IV. századi gazdasági, társadalmi és kulturális életében igen jelentős szerepet kell tulajdonítani. Minthogy az eddigi publikációk a problémát inkább a limesmenti településeknél vették vizsgálat alá, talán nem lesz érdektelen, ha most két, a szombathelyi Savaria Múzeum lapidáriumában található, kiadatlan köemlék ismertetése kapcsán a belsőpannoniai települések szíriai kapcsolataira hívjuk fel a figyelmet.¹

1. Hosszúnégyesögű feliratos tábla (sírfelirat) három darabra törve; két végét és alját lefűrészelték. A felirat felett léckeret húzódik. Lh. Szombathely, Hollán E. u. 6. Anyaga: homokkő, m.: 35 cm, h.: 122 cm, v.: 13 cm. (L. 1. kép.)

A feliraton említett személyek római polgárjoga az *Aurelius* nomina gentiliciából ítélve az Antoninus-dinasztia (Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus) valamelyik császárára vagy Caracallára vezethető vissza. Származásuk megállapításánál elsősorban a cognomina-ból indulhatunk ki. *Aurelius Iulius Faladus* nevében a *Iulius* cognomen első látásra keveset mond, sokkal többet árul el viselőjére nézve a *Faladus* supernomen, melynek egyetlen — általunk ismert — nyugati analógiáját egy naronai (Dalmatia) votív feliraton, *Flavius Faladus, sacerdos Iovis Dolicheni* nevében találtuk meg, 193-ból.² Ez esetben a papi funkció miatt feltehetjük, hogy a név keleti eredetű embert takar. Megerősíti felfogásunkat az a körülmény, hogy a név további előfordulásai határozottan Szíria felé vezetnek. Éspedig: zeugmai (Commagené) feliratokon a *Φαλαδος*,³ *Φαλαδονία*⁴ személynevekkel találkoznak, ugyancsak *Faladus* (*Φαλαδος*, Pldws)-nak hívták egy Coele-Syria-ból való chorepiscopust, aki 325-ben részt vett a niceaei zsinaton.⁵ Az elmondottakból kitűnik tehát, hogy a *Faladus* = *Φαλαδος* = *PLDWS* személynév eredetét sémi nyelvterületen, Szíriában vagy Szíriával határos mezopotámiai vidéken kell keresnünk. A kérdés megoldásához az 1931—32. évi duraeuroposi ásatások adják meg a kulcsot. Az ásatások folyamán az egyik szentély bejára-

¹ A szóbanforgó feliratokra dr. Járdányi-Paulovics István hívta fel figyelmünket, neki köszönhetjük az emlékek lelhelyéről való ismereteinket is.

² *Merlat*: Répertoire des inscriptions et monuments figurés du culte de Jupiter Dolichenus. Rennes, 1951. nr. 55. további irodalommal.

³ *Jalabert—Mouterde*: IGLS 1 (1929) nr. 98.

⁴ i. m. nr. 96.

⁵ *Patrum Nicaenorum nomina*. Ed. Gelzer—Hilgenfeld—Cuntz. Lipsiae 1898. «Index» p. LXI. nr. 60.; «Nomina Latine» p. 16 sk, nr. 56, 59, 60.; «Nomina Graece» p. 63, nr. 59; «Nomina Syriace» p. 103, nr. 60.